

تهدیدهای اقتصادی آمریکا و متحدانش علیه ج.ا.ا از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

عباس خورشیدی^۱

غلامرضا جلالی فراهانی^۲

مهدی خواجه امیری^۳

چکیده

ج.ا. ایران از جمله کشورهایی است که در سه دهه اخیر بیشترین و گسترده‌ترین تحریم‌ها را متحمل شده است. عصر پرچالش کنونی که تهدیدات اقتصادی ویژه‌ای را یدک می‌کشد، نظام اقتصادی کشور را ناگزیر به اتخاذ یک نظام اقتصاد متناسب با این تهدیدات و چالش‌های خاص، فرامی‌خواند. درواقع، حیات نظام اقتصادی کشور در گرو مقاومتی علیه آماج تهدیدات اقتصادی و سیاسی بیرونی و شوک‌ها و تهدیدات داخلی است که علاوه بر کارآمدی در اداره معیشت جامعه، بتواند حضور فعال کشور را به‌عنوان الگویی الهام بخش در تحولات جهان میسر سازد.

این پژوهش با هدف شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های تهدیدهای اقتصادی ایالات متحده و متحدانش علیه ج.ا.ا انجام شده است. سؤال اصلی این پژوهش این است که: «تهدیدهای اقتصادی ایالات متحده آمریکا و متحدانش علیه ج.ا.ا در بیانات مقام معظم رهبری کدام‌اند؟» نوع تحقیق توصیفی و از روش تحلیل محتوا با استناد به بیانات رهبر معظم انقلاب استفاده شده است. تحلیل بیانات معظم له بازگوکننده آن است که مؤلفه‌های تهدید اقتصاد از دیدگاه ایشان اقدامات سخت علیه اقتصاد کشور، توطئه علیه اقتصاد کشور، تهدید منابع، قدرت‌های برتر اقتصادی و تهدید شاخص‌های ملی اقتصاد هستند. همچنین برای مؤلفه‌های ذکر شده ۳۶ شاخص ارائه گردید که نتایج این پژوهش هستند.

واژگان کلیدی: تهدید اقتصادی، مقام معظم رهبری، آمریکا و متحدانش

۱. استاد مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی (a_khorshidi40@yahoo.com)

۲. استادیار مدیریت راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (farahan1337@yahoo.com)

۳. عضو هیئت علمی دانشکده علوم و فنون فارابی و دانشجوی دکتری علوم سیاسی، نویسنده مسئول (amirmahdi.1395@chmail.ir)

مقدمه

در تهدیدهای اقتصادی، برخلاف تهدید نظامی به نهادها و فرآیندهای اقتصادی حمله می‌گردد. کشور تهدیدکننده برای آن‌که از سوی مردم و جامعه نخبگان داخلی و خارجی در معرض اتهام قرار نگیرد، به توجیه افکار عمومی خود می‌پردازد. توجه دادن افکار عمومی به منافع داخلی، ضرورت امنیت همه‌جانبه و حفظ برتری نظام سیاسی، از نقاط کانونی طرح توجیهی است. نگاهی به اسناد سیاست‌ها و راهبردهای امنیتی آمریکا نشان می‌دهد که این کشور تهدیدات و تجاوزهای خود به سایر کشورها را با یک طرح توجیهی گسترده، به همراه سناریوهای مختلف همراه می‌سازد. به‌عنوان مثال پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پایان جنگ سرد در حالی که بیشتر مردم آمریکا از چشم‌انداز قریب‌الوقوع «منافع مترتب بر صلح» به وجد آمده بودند، افراد پرنفوذ ذی‌نفع در افزایش بودجه پنتاگون - که بیشتر احتمال داشته و دارد که از «منافع مترتب بر جنگ» بهره‌مند شوند - سخت به وحشت افتاده بودند؛ پس جای شگفتی نبود که افراد پرنفوذ ذی‌نفع در مجتمع نظامی - صنعتی با پی بردن به «خطر صلح» برای حفظ منافع خود به سرعت دست به کار شوند. این بود که موضوع «تهدیدات متوجه منافع کشور» و «تهدیدات خارجی» را به میان آوردند و به مردم آمریکا گفتند که «تهدیدات خارجی» کنونی تهدیداتی است که از جانب دولت‌های خودسر در جهان کمتر توسعه‌یافته، جانشین تهدیدات از سوی اتحاد شوروی در دوران جنگ سرد شده است. جانشین کردن موفقیت‌آمیز «تهدیداتی از سوی دولت‌های خودسر» به جای «تهدیداتی از سوی اتحاد شوروی»، بزرگ‌ترین خطری که متوجه مجتمع نظامی - صنعتی بود، یعنی «خطر صلح» را مرتفع ساخت (حسین زاده، ۱۳۸۹: ۱۲۰).

جمهوری اسلامی ایران از جمله کشورهایی است که در سه دهه اخیر بیشترین و گسترده‌ترین تحریم‌ها را متحمل شده است. عصر پرچالش کنونی که برای جمهوری اسلامی ایران تحریم‌ها و دشواری‌های فراوان و ویژه‌ای را یدک می‌کشد، نظام اقتصادی کشور را ناگزیر به اتخاذ یک نظام اقتصاد متناسب با این تحولات و چالش‌های خاص، فرامی‌خواند. درواقع، حیات نظام اقتصادی کشور در گرو مقاومتی علیه آماج حملات اقتصادی و سیاسی بیرونی و شوک‌ها و تهدیدات داخلی است که علاوه بر کارآمدی در اداره معیشت جامعه، بتواند حضور فعال

جمهوری اسلامی ایران را به عنوان الگویی الهام بخش در تحولات جهان میسر سازد (سمعی نسب، ۱۳۹۳: ۱).

مؤسسات فراوانی در آمریکا و کشورهای اروپایی در زمینه شناخت ذهنیت مردم فعالیت دارند. یکی از این مؤسسات، شرکت آمریکایی گالوپ^۱ است که در زمینه نظرسنجی افکار عمومی کشورها تحقیق و مطالعه می کند. این شرکت در سال ۱۹۳۵ در پرینستون تأسیس شد و تاکنون به فعالیت خود در زمینه تحقیقات اقتصادی، سیاسی و جامعه شناسی ادامه می دهد. برخی عناوین تحقیقاتی سال های اخیر این مؤسسه در مورد ایران که در تاریخ های ذکر شده در پایگاه اینترنتی^۲ این مؤسسه بارگذاری شده اند و عمدتاً بر محور تحریم ها و مسئله هسته ای متمرکزند عبارت اند از:

- بیشتر ایرانیان می گویند تحریم ها به معیشت آن ها ضربه زده است؛ (۶ نوامبر ۲۰۱۳)
- عرضه ی کم شادی در ایران؛ (۳ ژوئن ۲۰۱۴)
- ایرانی ها معتقدند با کاهش تحریم ها، شرایط بهبود می یابد؛ (۳۱ مارس ۲۰۱۵)
- ایرانی ها به تعاملات هسته ای بسیار امیدوارند. (۲۶ فوریه ۲۰۱۵)

همچنین در قسمتی از گزارش منتشر شده توسط مرکز مطالعات راهبردی و بین الملل آمریکا آمده است:

"تمرکز آمریکا بر تحریم ها و دیپلماسی، به معنی تغییر در «رفتارهای رژیم» فعلی ایران است نه تغییر در خود رژیم؛ اما با در نظر گرفتن فشارهای موجود بر مردم ایران که ناشی از فساد، کشمکش قدرت درونی، کاهش ارزش پول، تورم بالا، بیکاری بالا و افزایش هزینه های غذایی است، برخی کارشناسان اعمال تحریم های طولانی را به عنوان راهی برای تغییر رژیم در نظر می گیرند" (Cordesman, 2014: 133).

1. Gallup

2. <http://www.gallup.com>

این موارد سبب گردید که مقام معظم رهبری همواره در بیانات خود توجه خاص و ویژه‌ای به موضوع تهدیدات اقتصادی مبذول نمایند؛ در نتیجه هدف این مقاله تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری در خصوص تهدیدات اقتصادی پیش روی جمهوری اسلامی ایران است.

بیان مسئله

پس از طی کردن دوران مقابله سخت جمهوری اسلامی با جبهه کفر که طی دفاع مقدس حفظ جمهوری اسلامی را به همراه داشت، شدت و حجم عرصه تقابل فضاهاى نرم و هوشمند گسترش یافته است. حوزه‌ها و فضاهاى گوناگون علمى، اقتصادى و سیاسى شاهد این تقابل بوده و هستند، اما در سالیان اخیر و با شکست بیشتر تهاجمات دشمن در عرصه‌هاى مختلف، تحریم‌هاى شدیدتر اقتصادى و محدودیت‌هاى کسب‌وکار داخلى و ارتباطات خارجى در دستور کار ایالات متحده و متحدانش قرار گرفت (سمیعى نسب، ۱۳۹۳: ۱).

کشور آمریکا با شناسایی نقطه ضربه‌پذیر در اقتصاد ایران، تحریم‌های سال‌های اخیر را با درجه بالاتری متوجه این بخش نمود. همچنین وابستگی بودجه به درآمدهای ارزی حاصل از فروش نفت، زمینه را برای تأثیرگذاری بیشتر فشارها آماده ساخت و سیاست‌مداران آمریکایی را بر آن داشت تا به یک سیاست ترکیبی برای اعمال فشار دست یابند. این سیاست ترکیبی شامل تحریم شعبه‌های بانکی و حتی بانک مرکزی برای جلوگیری از انتقالات ارزی از یک‌سو و تحریم خرید نفت از سوی دیگر بود. تحریم‌های بانکی و پولی، تحریم‌هایی در حوزه سرمایه‌گذاری کشورهای خارجی در کشور هدف، تحریم خرید و فروش و هر نوع مبادله با کشور هدف، از انواع ابزارهای تهدید اقتصادی است. کارویژه مهم این ابزارها، تحریک نقاط ضربه‌پذیر در اقتصاد کشور است. به‌عنوان مثال کاهش سرمایه‌گذاری خارجی و یا تحریم بانکی، موجودی ارزِ موردنیاز در کشور را تحت تأثیر قرار داده و زمینه‌ساز افزایش سطح عمومی قیمت‌ها خواهد شد. همچنین ممنوعیت مبادلات تجاری، ممکن است حوزه سلامت و بهداشت مردم را به مخاطره افکند.

با توجه به اهمیت و شدت آسیب وارده به زیرساخت‌های کشور ناشی از تهدیدهای اقتصادی، مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} همواره تأکید فراوانی بر تهدیدات اقتصادی و راهکارهای مقابله با این تهدیدات داشته‌اند.

معظم‌له تاریخ ۱۳۹۰/۵/۱۶ در دیدار با مسئولان کشور در رابطه با تهدیدات اقتصادی بیان داشتند:

«اولین نقطه‌ی مثبت و نقطه‌ی قوت نظام این است که نظام ثابت کرده است که توانایی غلبه بر تهدیدها را دارد؛ این خیلی چیز مهمی است. ما در طول این سی و دو سال تهدیدهای فراوانی داشتیم: تهدید سیاسی، تهدید امنیتی، تهدید نظامی، تهدید اقتصادی. لازمه این تهدیدها این بوده است که نظام ضربه بخورد. البته آن‌ها می‌خواستند نظام را ساقط کنند. حالا این، دور از دسترسشان بود؛ لاف‌نظام را عقب نگه دارند، کشور را عقب نگه دارند. نظام بر همه این تهدیدها غلبه پیدا کرده است؛ یک نمونه‌اش جنگ تحمیلی بود، یک نمونه‌اش حرکات آمریکایی‌ها بود، یک نمونه‌اش تحریم‌های گوناگون بود. بعضی از این‌ها مستقیماً از طرف بیگانگان بود؛ مثل تحریم‌ها. تحریم‌ها سال‌های متمادی وجود داشته است، اما سال‌های اخیر شدت پیدا کرده؛ خودشان گفتند تحریم فلج‌کننده. چه به کمک سازمان ملل -که در اختیار خودشان بود- و چه مستقلاً، این تحریم‌ها را تحمیل کردند. این‌ها مربوط به بیگانگان بود که مستقیماً آن‌ها دخالت داشتند. تهدیدهایی هم بود که زمینه‌های داخلی داشت؛ اگرچه دشمن هم می‌توانست از آن‌ها استفاده کند؛ مثل مسئله‌ی قومیت‌ها در کشور. نظام بر همه این‌ها غلبه کرد. امروز قومیت‌های گوناگون کشور ما، همه برادروار در کنار هم دارند زندگی می‌کنند؛ احساس اتصال به نظام و دل‌بستگی به نظام در همه آن‌ها محسوس و مشهود است. به نظر من این یکی از مهم‌ترین نقطه‌ی قوت‌هاست. ما در محاسبه نقاط قوت نظام باید این را در نظر بگیریم. نظامی تنها، بدون پشتیبان بین‌المللی، با دشمنی قدرتمندترین قدرتمندان مادی جهانی، در طول سی و دو سال با تهدیدهای متوالی و پی‌درپی مواجه بوده، اما بر همه این تهدیدها فائق آمده؛ این خیلی نقطه‌ی مهمی است. به نظر من نقطه‌ی قوت درجه‌ی اول نظام این است.»

بنابر آنچه گفته شد سؤال اصلی پژوهش حاضر به‌صورت زیر طرح می‌گردد:

«مؤلفه‌ها و شاخص‌های تهدیدات اقتصادی آمریکا و متحدانش علیه ج.ا.ا در اندیشه مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} کدام‌اند؟»

اهمیت و ضرورت

انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب فرهنگی و مبتنی بر قدرت مردم است؛ از این رو آشکار است صدمه دیدن اندیشه، فرهنگ و حمایت‌های مردمی، بزرگ‌ترین تهدید علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران خواهد بود. این در حالی است که تهدیدات اقتصادی دقیقاً این مواضع را هدف گرفته است. جهانی شدن نیز با وجود اینکه فرصت‌هایی را برای جمهوری اسلامی ایران فراهم آورده، اما فرصت‌هایی را نیز برای دشمنان انقلاب از طریق تهدیدهای اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران فراهم کرده است که در صورت تبیین نشدن صحیح این تهدیدات، آسیب‌پذیری کشور به شکل قابل توجهی افزایش می‌یابد. در نتیجه شناخت و تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های تهدیدهای اقتصادی دشمن از اهمیت و ضرورت بسیار بالایی برخوردار است.

سوال، هدف و فرضیه

سؤال اصلی این مقاله عبارت است از: مؤلفه‌ها و شاخص‌های تهدیدهای اقتصادی آمریکا و متحدانش علیه ج.ا.ا از دیدگاه مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای^{مدظله‌العالی} کدام‌اند؟ هدف آن شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های تهدیدهای اقتصادی آمریکا و متحدانش علیه ج.ا.ا از دیدگاه رهبر معظم انقلاب، است.

در پژوهش‌هایی که امکان پیش‌بینی نتایج پژوهش وجود ندارد و یا حتی در پژوهش‌هایی که پیش‌بینی روابط بین متغیرها مناسب نیست، بهتر است مسئله یا موضوع پژوهش در آن‌ها فقط به صورت سؤال مطرح شود. در پژوهش‌های کیفی نیز به جای فرضیه از سؤال استفاده می‌شود (حبیب‌پور گتایی و صفری شالی به نقل از کرلینجر، ۱۳۹۴: ۳۸۸). بنابراین چه گفته شد پژوهش حاضر بدون فرضیه است.

پیشینه

از جمله کتاب‌هایی که در زمینه‌ی تهدیدات اقتصادی نوشته شده است می‌توان به کتاب «تهدید نرم و راهبردهای مقابله» اشاره کرد. این کتاب که به سفارش دانشگاه عالی دفاع ملی تألیف

گردیده است، شامل پنج فصل است. نویسندگان در فصل سوم این کتاب با عنوان «شناخت تهدید نرم» موضوع تهدیدات اقتصادی را مدنظر قرار داده‌اند. آن‌ها از تهدیداتی همچون محدودیت در صادرات کالا و خدمات، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و اعتبار بین‌المللی، توسعه‌ی اقتصادی، صنعتی و فناورانه و محدودیت در تأمین نیازمندی‌های جامعه و رفاه به‌عنوان تهدیدهای اقتصادی نام می‌برند.

سعید پرند و مهدی بیگدلو در کتاب «براندازی نرم» به موضوع تهدیدات اقتصادی پرداخته‌اند. دسته‌بندی‌ای که آن‌ها از انواع تهدیدها ارائه کرده‌اند دربرگیرنده‌ی تهدیدهای نظامی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، علمی و زیست‌محیطی است. آن‌ها در حوزه تهدیدات اقتصادی به نقل از رابرت ماندل^۱ آورده‌اند: رقابت‌های شدید اقتصادی، محدودیت صادرات محصولات داخلی، دخالت در قیمت‌های ارز و نرخ بهره، کاهش ارزش بورس و بدهی‌های گسترده مالی و ... از جمله تهدیدات اقتصادی هستند.

محسن مرادیان در کتابی با عنوان «تهدید و امنیت (تعاریف و مفاهیم)» انواع تهدیدات را به ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، جغرافیایی، نظامی و زیست‌محیطی تقسیم‌بندی کرده است. وی از عوامل: سقوط پیوسته ارزش پول رسمی یک کشور، کمبود منابع و مواد اولیه به شکلی که تهیه آن‌ها امکان پذیر نباشد، جابه‌جایی‌های شدید اقتصادی و در آخر نفوذ و سیطره سرمایه‌داران خارجی و شرکت‌های چند ملیتی بر نظام اقتصادی کشور، به‌عنوان تهدیدات اقتصادی نام می‌برد.

مصطفی سمیعی نصب مقاله‌ای با عنوان «دیپلماسی اقتصادی، راهبرد مقابله با تحریم‌های اقتصادی در منظومه اقتصاد مقاومتی» در حوزه‌ی تهدیدات اقتصادی نوشته است. محقق در این پژوهش به کمک دیپلماسی اقتصادی راهکارهایی را برای مقابله با تهدیدات اقتصادی ارائه می‌کند.

1. Rabert Mandel

زهره و یعقوب نعمتی، در پژوهش خود با عنوان «شناخت ماهیت تحریم اقتصادی با نگاهی به تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه ایران در دوران جنگ تحمیلی» می‌کوشند با تشریح مباحث نظری تحریم اقتصادی، تعریف و اهداف تحریم، مبانی اخلاقی و حقوق تحریم و نگرش تاریخی به اعمال تحریم از سوی جامعه بین‌الملل و سازمان ملل متحد را بررسی کنند.

مبانی نظری

آسیب‌پذیری اقتصاد بین‌الملل ایران: مطالعات انجام شده بر روی شاخص آسیب‌پذیری اقتصاد، بیشتر با این فرض است که برخی از ویژگی‌های ذاتی و ساختاری اقتصاد باعث می‌شوند که اقتصادها در معرض شوک‌های ناخواسته قرار بگیرند. این ویژگی‌ها شامل: درجه باز بودن اقتصاد، وابستگی به واردات کالاهای راهبردی و سرمایه‌ای، وابستگی به صادرات یک کالای خاص و یا مقصد صادراتی و دولتی بودن اقتصاد هستند (سمیعی نسب، ۱۳۹۳: ۱۳).

درجه باز بودن: این شاخص به معنای بالا بودن جمع صادرات و واردات به کل تولید ناخالص داخلی است. این نسبت به‌طور متعارف در اقتصادهای موسوم به پیشرفته بین ۳۰ تا ۶۰ درصد است، اما در کشورهای شرق آسیا و در آستانه بحران ۱۹۹۷، بیش از ۱۰۰ درصد و گاه به ۲۰۰ درصد رسیده بود. در این شرایط یک اختلال خارجی در صادرات یا ورود و خروج سرمایه، امواج بزرگی در اقتصاد ایجاد خواهد کرد و به علت سهم بالای تجارت خارجی در اقتصاد، توقف در تجارت کالایی یا مالی موجب سکنه در کل اقتصاد خواهد شد. این اتفاق بود که در بحران ۱۹۹۷ ابتدا در بازارهای مالی شرق آسیا - که وابسته به سرمایه‌های خارجی و سرمایه‌گذاران خارجی بود - و سپس در سایر بخش‌ها رخ داد (Bruglio & et al, 2006: 3).

درجه بالای باز بودن اقتصاد، کشور را به‌سوی شرایطی خواهد برد که قابل کنترل در برابر تکانه‌های خارجی نخواهد بود. درجه باز بودن اقتصاد تا حد بسیار زیادی از ویژگی‌های ذاتی اقتصاد است که از توانایی اقتصاد برای تولید طیف وسیعی از کالا و خدمات برای تأمین تقاضای کل ناشی می‌شود. اگر میزان تولیدات یک کشور محدود باشد و طیف محدودی از کالاها را تولید کند، آن‌گاه برای تأمین سایر نیازهای خود باید به واردات کالا و خدمات یا واردات سرمایه روی بیاورد (سمیعی نسب، ۱۳۹۳: ۱۴).

وابستگی به صادرات یک کالای خاص و مقصد صادراتی: یکی از نکات پرداختن به موضوع اقتصاد مقاومتی در کشور، مسئله وابستگی صادراتی است؛ وابستگی نیمی از صادرات کشور به یک محصول خاص موجب خواهد شد در صورت ایجاد اختلال در صادرات آن محصول، هم بخش وسیعی از تولید و اشتغال داخل و هم سهم قابل توجهی از درآمدهای ارزی کشور دچار نقصان شود و کشور را در معرض خطر قرار دهد که این خطر به دلیل وابستگی کشور است. درواقع، محدود بودن کالاهای صادراتی و یا مقصد صادرات باعث افزایش خطرپذیری تجارت بین‌المللی می‌شود.

در ایران عمده صادرات کشور را نفت و مشتقات آن تشکیل می‌دهد؛ به‌گونه‌ای که سهم صادرات غیرنفتی چیزی بین ۲۵ تا ۳۰ درصد است. این موضوع اقتصاد را در معرض آسیب قرار خواهد داد؛ یکی، وابستگی درآمدی و ارزی کشور به یک کالای خاص و دیگری، ضعف در تولید و رقابت‌ناپذیر بودن صنایع تولیدی داخلی برای رقابت با خارج و افزایش صادرات غیرنفتی در کشور. درواقع، افزایش صادرات به‌تنهایی نمی‌تواند از آسیب‌پذیری کشور جلوگیری کند، بلکه در کنار افزایش صادرات، تنوع‌بخشی به صادرات و تنوع به مقاصد صادراتی نیز از اهمیت به‌سزایی برخوردار است (سمعی‌نسب، ۱۳۹۳: ۱۵-۱۴).

علاوه بر تنوع‌بخشی به محصولات صادراتی، تنوع در مقاصد صادراتی و تنوع مشتری‌ها برای کاهش آسیب‌پذیری امری لازم و ضروری است. یکی از عوامل آسیب‌زا در تحریم‌ها، نداشتن تنوع و گستره مشتری‌ها و خریداران برای کالاهای ایرانی بوده است. بعد از انقلاب، سهم پنج شریک اول صادراتی ایران از صادرات ایران چیزی حدود ۵۰ درصد بوده است. هم‌اکنون ایران بیشترین صادرات را به عراق و در مقام دوم به چین دارد (سمعی‌نسب، ۱۳۹۳: ۱۵).

وابستگی اقتصاد به واردات کالاهای راهبردی و کالاهای سرمایه‌ای یکی دیگر از نقاط آسیب‌پذیر در کشور است. این وابستگی اقتصاد را در معرض شوک‌های ناشی از تحریم صادرات این دسته از کالاها به داخل کشور قرار می‌دهد. در اینجا شوک به‌صورت افزایش هزینه‌های تولید و کاهش تولید ناخالص ملی صورت می‌گیرد. همچنین اگر این وابستگی از

طریق چند کشور محدود برطرف شود، خطر بروز شوک چندین برابر می‌شود (سمیعی‌نسب، ۱۳۹۳: ۱۵).

تهدید: تهدید عبارت است از توانایی‌ها، نیت‌ها و اقدامات دشمنان بالفعل و بالقوه (داخلی و خارجی) برای جلوگیری از دستیابی موفقیت‌آمیز خودی به علایق و مقاصد امنیت ملی یا مداخله به گونه‌ای که دستیابی به این علایق و مقاصد به خطر بیفتد (تاجیک، ۱۳۸۱: ۵۲). تهدید نسبت به امنیت ملی عبارت است از یک عمل یا پیامد یک سلسله از حوادث که یا طی زمانی کم و بیش کوتاه، کیفیت زندگی ساکنان یک کشور را مورد چالش قرار دهد یا اینکه گزینه‌ها و دامنه اختیار فراروی حکومت، دولت یا کنشگران غیرحکومتی را به شدت محدود کرده و آن‌ها را در تنگنا قرار دهد (افتخاری، ۱۳۸۱: ۴۹). باری بوزان^۱ معتقد است: «مهم‌ترین مفهوم تهدید آن است که متوجه امنیت و منافع ملی می‌گردد؛ به عبارت دیگر تهدید پدیده‌ای است که می‌تواند ثبات و امنیت را در یک کشور به خطر اندازد» (مرادیان، ۱۳۸۹: ۳۰۵).

تهدیدها را می‌توان به لحاظ بعد، سطح، جغرافیا، تعادل، تقارن، پیچیدگی، هویت، جنس، کانون، انگیزه و کارویژه دسته‌بندی نمود؛ ولی تقسیم‌بندی تهدیدها با توجه به «بعد» رایج‌ترین رویکرد در تقسیم‌بندی را شکل می‌دهد که در آن عامل «تهدید» با توجه به حوزه‌ای که تهدید در آن عمل می‌نماید (بعد) مورد شناسایی قرار می‌گیرد. براین اساس تهدیدها به شکل زیر قابل ارائه هستند: (افتخاری، ۱۳۸۵: ۱۶۳)

تهدیدهای سیاسی، تهدیدهای نظامی، تهدیدهای اقتصادی، تهدیدهای اجتماعی، تهدیدهای زیست‌محیطی و تهدیدهای فناورانه.

تهدید اقتصادی: حوزه اقتصاد به دلیل وجود رقابت شدید بر سر منافع از جمله حوزه‌های چالش‌برانگیزی است که درون آن طیف متنوعی از اقدامات را (اعم از همکاری، رقابت، مخالفت، تعارض و ...) می‌توان جست‌وجو نمود. به همین دلیل اطلاق عنوان «تهدید اقتصادی» بر تمامی این پدیده‌ها صحیح به نظر نمی‌رسد. مهم‌ترین شاخص که «رابرت ماندل» برای امنیتی شدن این گونه از پدیده‌ها برمی‌شمرد، «ثبات سیاسی-اجتماعی» است و این که تبعات ناشی از این پدیده‌های اقتصادی تا چه میزان به بی‌ثباتی و یا بروز جنگ و درگیری منتهی می‌شود.

1. Barry Buzan

در یک تقسیم‌بندی کلان می‌توان تهدیدات اقتصادی را در دو حوزه اصلی «تولید» و «توزیع» رده‌بندی نمود. در حالی که گونه نخست متوجه افزایش میزان تولید متناسب با نیازمندی‌های عمومی است؛ دومین دسته، تهدیداتی را شامل می‌شود که به تعبیر «جان ای رویمر»^۱ برابری فرصت را در دستیابی به امکانات تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. به همین دلیل است که تهدیدات اقتصادی ناگزیر محدود به کشورهایی با سرانه ملی پایین نمی‌شود و بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته را نیز در بر می‌گیرند (رویمر، ۱۳۸۲: ۸۴-۶۹).

انواع تهدیدات اقتصادی

رفیع (۱۳۸۶) در پژوهش خود انواع تهدیدهای اقتصادی را به‌صورت زیر تقسیم‌بندی نموده است؛

- ۱- **تحریم امبرگو**^۲: در تعریف کلاس‌کی^۲، امبرگو به معنی توقیف کشتی‌ها و ناوهای خارجی، برای اعمال فشار بر دولتی بود که کشتی‌های مذکور پرچم آن را بر فراز خود حمل می‌کردند. امروزه این تعریف در ارتباط با صادرات واردات نیز کاربست دارد (رفیع، ۱۳۸۶: ۲۱-۲۰).
- ۲- **تحریم راهبردی**: با این تحریم، کشور یا کشورهای تحریم‌کننده از فروش کالاهایی که مستقیماً یا غیرمستقیم می‌تواند قدرت نظامی یک دشمن بالقوه را تقویت نموده و در نتیجه امنیت تحریم‌کنندگان را تضعیف نماید، خودداری می‌نمایند (رفیع، ۱۳۸۶: ۲۳).
- ۳- **بایکوت**: اصطلاح «بایکوت» دلالت می‌کند بر وارد نمودن یا مبادرت به وارد نمودن خسارت مادی یا معنوی به یک فرد یا گروهی از کشورها از طریق خودداری از حفظ روابط با آن‌ها یا تن دادن به اقدامات تهاجمی به‌ویژه در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی علیه آن‌ها (رفیع، ۱۳۸۶: ۲۵).
- ۴- **محاصره اقتصادی**: در یک جنگ دریایی، این اصطلاح به معنی عملیاتی است که از طریق آن، نیروهای دریایی یک دولت محارب، ارتباطات دریایی با یک یا چندین بندر، یا مناطق ساحلی دشمن، یا اشغال‌شده توسط دشمن را قطع می‌نمایند (رفیع، ۱۳۸۶: ۲۶).
- ۵- **توقیف دارایی‌های مالی**: این روش عبارت است از دستوری که حکومت یک کشور به مؤسسات مالی خود می‌دهد تا دارایی‌های یک کشور خارجی در کشورشان را ضبط نموده و یا

1. Embargo
2. K- class

مانع برداشت کشور صاحب سرمایه از سپرده‌های بانکی یا سایر دارایی‌های خود شوند. این شیوه، توسط ایالات متحده آمریکا علیه ایران، متعاقب گروگان‌گیری دیپلمات‌های آن کشور در تهران در سال ۱۹۸۰ استفاده گردید (رفیع، ۱۳۸۶: ۲۷-۲۸).

۶- اقدام تلافی‌جویانه: اقدام تلافی‌جویانه، عمل پاسخگویی یک کشور از طریق اقدامات و ابزارهای مشابهی است که علیه همان کشور به کار گرفته شده است (رفیع، ۱۳۸۶: ۲۸-۲۰).

تحریم

اصطلاح «تحریم» عبارت است از امتناعی نظام‌یافته از برقراری روابط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی یا نظامی یک دولت یا گروهی خاص از دولت‌ها برای تنبیه یا ایجاد رفتار مورد قبول. باوجود این، کاربرد آن بیشتر در روابط اقتصادی - بین‌المللی رایج است (حدادی، ۱۳۸۹: ۱۲۹-۱۲۸).

عده‌ای نیز مهم‌ترین کارکرد تحریم را بازدارندگی می‌دانند (ظریف و میرزایی، ۱۳۷۶: ۲). تحریم، دست‌کاری روابط اقتصادی برای دستیابی به اهداف سیاسی است که به‌منظور ناگزیرکردن جامعه به تغییر سیاست یا حکومت خود، آن را تهدید به تنبیه اقتصادی می‌کند (زهرانی، ۱۳۷۶: ۴).

تحریم اقتصادی

تحریم اقتصادی ممکن است یکی از ضعف‌ها و آسیب‌های مهم برای پیشرفت اقتصادی یک جامعه رشدیابنده باشد و علاوه بر این، قابلیت تبدیل شدن به یکی از قوت‌ها و موارد پیش‌برنده‌ی اقتصاد از طریق ایجاد فرصتی برای فعال شدن نیروها و ظرفیت‌های داخلی آن را نیز (مشابه با تعرفه‌های گمرکی) دارد. در دوره معاصر بر تحریم اقتصادی به‌مثابه یک سیاست خارجی پراهمیت و «اسلحه‌ای مرگبار» برای جایگزینی جنگ‌های پرهزینه نظامی تأکید جدی‌تری شده است. در مطالعات علمی پرسش‌هایی اساسی درباره‌ی این ابزار سیاسی قدرتمند طرح می‌شود مانند اینکه چه مسائلی یک کشور را بر آن می‌دارد که اقدام به اعمال تحریم اقتصادی یا تغییر سیاستی تحریمی کند؟ چه عوامل سیاسی و اقتصادی در موفقیت سیاست‌های تحریم در دستیابی به نتایج مدنظر تأثیرگذار است؟ هزینه‌های تحریم اقتصادی برای کشور تحریم‌کننده و کشور هدف چیست؟ از چه روش‌هایی برای تحلیل تأثیر تحریم بر

اقتصاد کشورها استفاده می‌شود؟ رهیافت‌های کاهش بیشتر اثر تحریم‌ها بر اقتصاد و راهکارهای برون‌رفت از شوک‌های اقتصادی امروز چیست؟ و سؤال‌های دیگری که برای اظهارنظر علمی درباره راهکارهای مقابله با تحریم‌ها باید ابتدا به آن‌ها پاسخی منطقی داد. در سال‌های پس از انقلاب تحریم‌های اقتصادی علیه ایران آغاز شد و روزبه‌روز شدت یافت و ایران به‌طور رسمی با تحریم‌های تجاری و اقتصادی آمریکا و متحدان اروپایی آن مواجه شد. در سال‌های اخیر نیز به بهانه غنی‌سازی اورانیوم و ماجرای انرژی هسته‌ای، آمریکا توانست متحدانی بین کشورهای اروپایی برای تحریم‌های مالی و تجاری علیه ایران پیدا کند و شدت تحریم‌های گذشته را نیز افزایش دهد. همین امر سبب شد تا در داخل، مشکلات اقتصادی تشدید شود (حیدری و درخشان، ۱۳۹۴: ۱۸).

این تهدید خارجی که از طریق تحریم بر اقتصاد ایران تحمیل می‌شود از چند طریق شدت یافته است که باید به آن‌ها توجه کرد:

- چندجانبه‌شدن تحریم‌ها
- بسته شدن بسیاری از مسیرهای دور زدن تحریم‌ها
- محدودشدن دسترسی به نظام مالی بین‌المللی
- هدف قرار دادن فروش نفت و کسب درآمدهای نفتی (با توجه به وابستگی ایران به درآمدهای نفتی)
- وابستگی شدید تولید داخلی به فناوری، مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای خارجی
- وابستگی نظام ارزی بیشتر کشورها از جمله ایران به دلار و یورو
- هم‌زمانی تحریم‌های اقتصادی با آثار نشست‌گرفته از اجرای طرح تحول اقتصادی
- تأثیر مدیریت ننمودن ادراک مردم و افکار عمومی بر اثربخشی تحریم‌ها (طغیانی و درخشان، ۱۳۹۳: ۸).

تحریم‌های اعمال شده علیه اقتصاد کشور توسط ایالات متحده آمریکا و متحدانش

تحریم‌های اعمال شده را می‌توان به صورت‌های مختلفی دسته‌بندی کرد؛

الف- تحریم‌های تجاری

به‌طورکلی تجارت، مستقل از موضوع آن دارای چهار مرحله است که عبارت‌اند از:

- مرحله اول: توافق مبادله و انعقاد قرارداد

— مرحله دوم: انتقال وجوه کالای موضوع مبادله

— مرحله سوم: حمل و نقل کالا

— مرحله چهارم: استفاده و خدمات پس از فروش

با توجه به درگیری نهادهای مالی در مرحله پرداخت وجوه، این مرحله در بخش تحریم‌های مالی و سرمایه‌گذاری قرار می‌گیرد. همچنین تحریم‌های مرتبط با مرحله انتقال کالا، در بخش تحریم‌های حمل و نقل لحاظ خواهد شد. از این‌رو در بررسی تحریم‌های تجاری، عمدتاً به مرحله توافق مبادله و انعقاد قرارداد و همچنین بهره‌برداری و خدمات پس از فروش پرداخته می‌شود.

به‌طور کلی در مورد نحوه برخورد کشورهای تحریم‌کننده با متخلفان از تحریم‌های تجاری، می‌توان گفت کشورهای متخاصم در مرحله توافق مبادله از دو رویکرد نرم و سخت برای مقابله استفاده می‌کنند. در رویکرد نرم، با اعمال سیاست‌های تهدیدآمیز، مانند بدنام کردن ایران در فضای بین‌المللی، تهدید شریک تجاری به تحریم و ... خطرپذیری تجاری با ایران را افزایش می‌دهند. همچنین با سیاست‌های تشویقی، مانند اعطای وام و واگذاری پروژه به شرکت‌هایی که تجارتشان را با ایران قطع می‌کنند، آن‌ها را از انجام دادن تجارت با ایران باز می‌دارند. در رویکرد سخت، شرکت‌هایی که با ایران تجارت داشته باشند مجازات می‌گردند. در تحریم‌های پیشرفته‌تر، درخصوص برخی کالاهای خاص، مانند تجهیزات پیشرفته هسته‌ای یا نظامی، محدودیت‌هایی در بهره‌برداری نیز قابل اعمال است؛ در این حالت، بر فرض دورزدن تحریم‌ها هم، آن کالا قابل استفاده نخواهد بود. برای نمونه، نصب جی‌پی‌اس^۱ در مدار کنترلی بعضی از دستگاه‌های پیشرفته که باوجود تحریم وارد شده‌اند، موجب شناسایی موقعیت جغرافیایی ایران و از کار بازایستادن آن‌ها شده است. همچنین برخی نرم‌افزارها با اتصال به اینترنت و شناسایی آی‌پی^۲ مربوط به ایران غیرفعال می‌شوند.

از دیدگاه گروه کالایی، کالاهای تجهیزات صنایع نظامی و موشکی، کالاهای دارای کاربرد دوگانه، صنعت هسته‌ای و فناوری‌های حساس، صنعت نفت و گاز و پتروشیمی، فلزات

1. GPS

2. Internet Porotocol

گران‌بها و فلزات پرکاربرد، مواد اولیه و تجهیزات صنایع دریایی، تجهیزات صنایع هوایی، تجهیزات مرتبط با بخش حمل و نقل، کالاها و خدمات بخش خودروسازی، تجارت مواد خام و نیم‌ساخته معدنی نظیر سنگ آهن و سیمن (واردات از ایران) مشمول تحریم قرار گرفته‌اند. همچنین باید توجه داشت که گروه‌های کالایی بسیاری به‌طور مستقیم موضوع تحریم نبوده‌اند، اما به دلیل اعمال تحریم‌های مالی و حمل و نقل، تجارت آن‌ها نیز با محدودیت‌هایی مواجه شده است (سمیعی‌نسب، ۱۳۹۳: ۹-۱۰).

ب- تحریم‌های حوزه مالی و بانکی

در تجارت بین‌المللی، اگر فرایند مبادله به‌صورت تهاتری یا کالا به کالا انجام نشود، لازمه تجارت کالا یا خدمت، انتقال پول از جانب واردکننده به صادرکننده است؛ ازاین‌رو اگر در فرایند انتقال پول اختلالی ایجاد شود، مبادلات بین‌المللی مختل می‌شود. به همین دلیل، تحریم‌های بانکی مکمل تحریم‌های تجاری است و قسمت قابل‌توجهی از تحریم‌هایی که توسط آمریکا و اروپا علیه ایران اتخاذ شده است، مربوط به حوزه مالی و بانکی است. محدودیت‌هایی که به‌واسطه تحریم‌های بانکی در نقل و انتقال پول برای ایران ایجاد شده است، عمدتاً شامل موارد زیر می‌شود:

۱. مسدودکردن حساب‌های بانکی متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی خاص؛
۲. اعمال محدودیت برای بانک‌ها و مؤسسات مالی ایرانی در فرایند انتقال ارز (دلار و یورو)؛
۳. محدودیت در گشایش ال‌سی^۱ برای بانک‌های ایرانی و دشوارشدن ضمانت مبادلات؛
۴. تحریم انواع همکاری‌های بانکی (با هر واحد پولی) با بانک‌های ایرانی؛
۵. قطع دسترسی بانک‌های ایرانی به زیرساخت تبادلات مالی و بانکی، مانند سوئیفت برای انتقال پول (سمیعی‌نسب، ۱۳۹۳: ۱۱).

ج- تحریم‌های حوزه حمل و نقل

روش حمل و نقل دریایی، با توجه به برخورداری ایران از بندرهای متعدد در سواحل دریای خزر، دریای عمان و خلیج فارس، اهمیتی راهبردی برای کشور دارد. از یک سو، بیش از ۹۰ درصد تجارت ایران از طریق دریا انجام می‌شود. از سوی دیگر، ناوگان کشتی‌های تجاری و

1. LC

نفت‌کش ایران بزرگ‌ترین ناوگان در منطقه و چهارمین ناوگان بزرگ در دنیاست. برخورداری از این ناوگان مجهز امکان کسب درآمد برای ایران از طریق اجاره دادن کشتی و نفت‌کش را مهیا کرده است. همچنین بیش از نود درصد صادرات نفت و فراورده‌های نفتی ایران از طریق دریا صورت می‌گیرد. از این رو کشورهای متخاصم که به‌خوبی این اهمیت را درک کرده‌اند، تلاش می‌کنند محدودیت‌هایی را در فرایندهای مختلف حمل و نقل دریایی برای ایران ایجاد کنند.

حمل و نقل هوایی در ایران عمدتاً به‌منظور جابه‌جایی مسافر استفاده می‌شود و به همین دلیل، مشمول حجم کمتری از تحریم‌ها قرار گرفته است.

مهم‌ترین نتایجی که از بررسی تحریم‌های ایرانی به دست می‌آید، به شرح زیر است:

۱. در بسیاری از موارد، تمام مراحل متصور برای تحریم ایران توسط اروپا یا آمریکا یا هر دو طی شده است، از این رو گام‌های بعدی در این بخش‌ها به افزایش نظارت بر اجرای تحریم‌های وضع‌شده و همچنین افزایش جریمه‌های تخلف از این تحریم‌ها محدود خواهد بود.

۲. در حال حاضر، تحریم‌های اتحادیه اروپا درون سرزمینی بوده، حوزه شمول آن‌ها محدود به کشورهای اروپایی است، اما تحریم‌های آمریکا برون سرزمینی بوده، شامل تمام کشورها و شرکت‌هایی می‌شود که با ایران تعامل تجاری، صنعتی، مالی و ... داشته باشند. یکی از روندهای قابل پیش‌بینی برای تحریم‌های آینده، برون سرزمینی شدن تحریم‌های اتحادیه اروپاست که فشار بر ایران را به‌طور چشمگیری افزایش خواهد داد.

۳. روند تحریم‌های مالی آمریکا و اتحادیه اروپا به این صورت بوده است که از یک سو، نهادهای مالی مشمول تحریم، توسعه داده شده‌اند (شعب خارجی برخی بانک‌ها، تمام بانک‌ها و بانک مرکزی) و از سوی دیگر، محدودیت‌های وضع‌شده برای این نهادها تشدید شده‌اند (تشدید نظارت بر نهاد، محدودیت در حجم و نوع تراکنش‌ها و تحریم تمام تراکنش‌ها با نهاد مذکور). همچنین تحریم‌های بانکی در ابتدا شامل تراکنش‌های دلاری و یورویی بود، ولی تدریجاً تمام تراکنش‌ها (مستقل از ارز مورد استفاده) را شامل شد. آخرین تحریم مالی

(تحریم استفاده از ریال در معاملات بین‌المللی) نیز برای پیشگیری از تسویه (حساب) تجارت خارجی ایران با پول‌های ملی طرفین تجاری وضع شده است.

۴. در حوزه تجاری صنعتی، امکان افزایش تحریم‌ها و محدود شدن تجارت در صنایع دیگر وجود دارد؛ به‌خصوص صناعی که نقش مهمی در تأمین بودجه دولت دارند یا بخش مهمی از صادرات ایران را به خود اختصاص می‌دهند. تحریم تجارت محصولات معدنی (نظیر سنگ آهن، سیمان و ...) در این زمینه محتمل است (سمیعی‌نسب، ۱۳۹۳: ۱۲-۱۳).

متغیرهای اثرگذار در هزینه‌های تحریم

• عوامل سیاسی

- سیاست‌های همراه که توسط کشور یا ائتلاف وضع‌کننده تحریم وضع می‌شود، مانند مانور مخفی، فعالیت‌های شبه نظامی و فعالیت‌های نظامی و منظم و آشکار
- مشارکت جهانی در تحریم
- عضویت در نهادها و سازمان‌های جهانی
- ارائه کمک‌های بین‌المللی به کشور تحریم شده به معنای وجود کمک
- وجود ارتباط بین دو کشور پیش از تحریم
- ساختار سیاسی کشور تحریم شده

• عوامل اقتصادی

- هزینه‌های تحمیلی بر کشور هدف براساس قیمت مطلق دلار آمریکا و نیز نسبت به جی دی پی^۱ و درآمد سرانه
- ارتباط تجاری بین دو کشور، اندازه‌گیری حجم تجاری و درصد روابط تجاری دو کشور به کل تجارت خارجی کشور تحریم شده
- اندازه نسبی اقتصاد دو کشور که نسبت جی دی پی کشور وضع‌کننده به تحریم شده است.

1. GDP: Gross Domestic Product

- سلامت اقتصادی و ثبات سیاسی کشور تحریم شده: کشور بی ثبات یا کشور قوی
- نوع تحریم وضع شده: تحریم صادرات یا تحریم مالی
- هزینه خالص تحریم برای کشور وضع کننده (سمعی نسب، ۱۳۹۳: ۸).

اهمیت مؤلفه های اقتصادی در اندیشه های امام خامنه ای (مد ظله العالی)

معظم له با اشراف دقیق و کاملی که از فضای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی حاکم بر جامعه دارند از سال های گذشته نیاز جامعه را از بعد اقتصادی این گونه تشریح کرده اند که «امروز کشور ما تشنه فعالیت اقتصادی سالم و ایجاد اشتغال برای جوانان و سرمایه گذاری مطمئن است و این همه به فضایی نیازمند است که در آن سرمایه گذار و صنعتگر و عنصر فعال در کشاورزی و مبتکر علمی و جوینده کار و همه قشرها از درستی و سلامت ارتباطات حکومتی و امانت و صداقت متصدیان امور مالی و اقتصادی مطمئن بوده و احساس امنیت و آرامش کنند»؛ (بیانات در تاریخ: ۱۳۸۰/۲/۱۰) این بدان معنی است که مقام معظم رهبری ^{مد ظله العالی} سال ها پیش نسبت به اهمیت مؤلفه اقتصاد چه در زمینه دفاع غیرعامل در مرتبه نخست و چه در مراحل بعدی حوزه اقتصاد به عنوان قدرت نرم و ایجاد زیرساخت های لازم برای این مهم پیش بینی هایی کرده بودند. وقتی مقام معظم رهبری یکی از سال های گذشته را به نام جهاد اقتصادی نام گذاری کردند، بدون شک پیش بینی این نکته که دشمن جنگ نرمی اقتصادگونه را در برنامه های خود تدارک دیده، قابل توجه بود. این موضوع که چند سالی با محوریت های گوناگون چون حرکت به سمت اصلاح الگوی مصرف، کار و همت مضاعف در راستای شکل گیری و رواج فرهنگ کار اتفاق افتاد در تلاش بود تا با فرهنگ سازی در درجه اول و ارائه برنامه، سبک زندگی متفاوتی را ارائه کند. توجه به امر اقتصاد و روی آوردن به ظرفیت های درونی و الگو بودن در منطقه از نگاه معظم له نه یک هوس، بلکه به خاطر این است که سرنوشت ملت ها امروز وابسته به این امر است. "اگر کشوری نتواند به لحاظ علمی، اقتصادی، زیرساخت های پیشرفت خودش را تأمین کند و رشد پیدا کند، بی رحمانه مورد تجاوز قرار خواهد گرفت. ما نمی خواهیم مورد تجاوز قرار بگیریم. عدم تجاوز نیازمند یک استحکام درونی است که یکی از پایه های مهم آن اقتصاد است" (بیانات در تاریخ: ۱۳۹۰/۵/۲۶).

این موضوع که در سال ۱۳۸۹ با هدفمندی یارانه‌ها، مدیریت مصرف، افزایش صادرات غیرنفتی، مواجهه با تحریم‌ها و اشتغال‌زایی شروع شد، اولویت‌های سال جهاد اقتصادی را حرکتی جهادی، تحقق رشد اقتصادی ۸ درصدی، رفع تحریم‌ها و توسعه سرمایه‌گذاری بخش تعاونی و خصوصی قرار داد. مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} بعد از بیانات خود در حرم مطهر رضوی پیرامون ملزومات سال جهاد اقتصادی در ۲۶ مرداد ۱۳۹۰ در دیدار فعالان و برگزیدگان بخش اقتصاد مجدداً به این موضوع اشاره می‌کند که:

«جلسه امروز ما از یک جهت جلسه نمادین است. نماد اهتمام نظام به مسئله اقتصاد کشور در شرایط کنونی حساس جهان و منطقه. این جلسه بهانه‌ای است تا گزارشی از زبان غیردولتی‌ها درباره‌ی حقایق کشور، پیشرفت‌های کشور، تحرکی که وجود دارد به سمع و نظر مردم برسد». (بیانات در تاریخ: ۲۶ مرداد ۱۳۹۰)

علاوه بر این در ۲۰ مهر ۱۳۹۰ در جمع مردم کرمانشاه فشارها و تحریم‌های اقتصادی را که از ابتدای پیروزی انقلاب از جانب دشمنان اعمال شده‌اند از عوامل پیش‌روی نظام اسلامی خواندند و افزودند:

«تحریم و فشار اقتصادی برای ملت ایران مسئله جدیدی نیست؛ زیرا نظام اسلامی با صبر و بصیرت مردم به‌ویژه جوانان توانسته است از همه‌ی این محدودیت‌ها به‌عنوان یک فرصت استفاده کند و در میدان‌های نوآوری و ابتکار به پیشرفت‌های بزرگی دست پیدا کند».

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع کاربردی است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا است.

تحلیل محتوا، روشی برای مطالعه و تحلیل ارتباط‌ها به شیوه‌ای نظام‌مند، عینی و کمی با هدف اندازه‌گیری متغیرهاست (راجردی و اردومینیک، ۱۳۸۴: ۲۱۷).

در این پژوهش بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} در دو سطح جمله و بند، تحلیل محتوا می‌شود. در سطح اول، جملات دارای مضمون مرتبط با موضوع و در سطح دوم نیز بندهای دارای مضمون مرتبط با موضوع، واحد تحلیل هستند. برای دستیابی به روایی هرچه

بیشتر هم‌زمان از دو واحد تحلیل بهره برده است به این معنی که هم جمله و هم بند به‌عنوان تحلیل انتخاب و بررسی شده‌اند.

یکی از راه‌های به حداقل رساندن برداشت‌های شخصی در نتایج پژوهش به‌دست‌آوردن «جهت‌گیری» (نقاط تأکید) متن مورد بررسی است (افتخاری و نهازی، ۱۳۹۰: ۲۸). قبل از ورود به تحلیل کلی متن لازم است محورهای مهم به‌دست‌آمده از اصل متن و گرایش‌های هر محور به دست آیند. در این پژوهش نیز ابتدا تمام بیانات و مکتوبات معظم له - که واحد ثبت تحقیق را تشکیل می‌دهند- با رویکرد به‌دست‌آوردن جهت‌گیری کلی و نقاط تأکید متون واکاوی شده است.

روایی و پایایی تحقیق: از راه‌های تعیین روایی، می‌توان به روایی صوری اشاره کرد. در این روش از ارزیابی کارشناسان برای تعیین روایی استفاده می‌شود. روایی این تحقیق با توجه به این‌که از نوع کیفی است توسط ۵ نفر از استادان صاحب‌نظر در حوزه پژوهش مورد تأیید قرار گرفته است.

از روش‌های تعیین پایایی می‌توان از فرمول هولستی نام برد که فرمول آن به شرح زیر است:

$$PAO = 2A / (nA + nB)$$

در این روش هولستی^۱ به معنی درصد توافق مشاهده‌شده، A تعداد توافقات بین دو کدگذار و nA و nB به ترتیب تعداد واحدهای کدگذاری شده از سوی کدگذاران A و B است. این رقم از صفر (هیچ توافق) تا یک (توافق کامل) متغیر است (محمدی‌مهر، ۱۳۸۷: ۱۵۵). با توجه به نوع تحقیق که از نوع کیفی است برای پایایی این تحقیق از فرمول هولستی استفاده شده است.

پایایی از طریق فرمول هولستی برحسب درصد توافق محاسبه شد.

A = تعداد مؤلفه‌های مشترک مورد تأیید دو نظریه‌دهنده خبره

nA = تعداد مؤلفه‌های مورد تأیید و نظر نظریه‌دهنده خبره اول.

nB = تعداد مؤلفه‌های مورد تأیید و نظر نظریه‌دهنده خبره دوم.

$$PAO = 2 * 26 / (28 + 32) = 0.86$$

باتوجه به اینکه بر اساس فرمول محاسبه‌شده عدد ۰/۸۶ به‌دست‌آمده است و عدد مذکور بیش از ۰/۷ است، بنابراین نتیجه حاصله از پایایی لازم برخوردار است.

جامعه آماری پژوهش: مجموعه بیانات و مکتوبات رهبر معظم انقلاب در مجامع مختلف پیرامون تهدیدهای اقتصادی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران و مشتقات آن از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۵ است که بر اساس بیانات و مکتوبات ایشان - که در تارنمای دفتر تنظیم و نشر آثار معظم له موجود بوده - تحلیل گردید.

یافته‌های تحقیق

با تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} در خصوص تهدیدات اقتصادی‌ای که از جانب ایالات متحده و متحدانش بر علیه ج.ا.ا ایران مطرح هستند می‌توان مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی را استخراج نمود. به‌منظور رسیدن به این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها برخی از بیانات معظم له در زیر ارائه شده‌اند؛

جدول شماره ۱: تحلیل محتوای تهدیدهای اقتصادی آمریکا و متحدانش علیه ج.ا.ا در بیانات رهبری

بیانات	خلاصه	مؤلفه	شاخص
- (۱۳۹۰/۰۵/۱۶) بیانات در دیدار مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران نظام را عقب نگه دارند، کشور را عقب نگه دارند. نظام بر همه‌ی این تهدیدها غلبه پیدا کرده است؛ یک نمونه‌اش جنگ تحمیلی بود، یک نمونه‌اش حرکات آمریکایی‌ها بود، یک نمونه‌اش تحریم‌های گوناگون بود. بعضی از این‌ها مستقیماً از طرف بیگانگان بود؛ مثل تحریم‌ها. تحریم‌ها سال‌های متمادی وجود داشته است، اما سال‌های اخیر شدت پیدا کرده؛ خودشان گفتند تحریم فلج‌کننده. چه به کمک سازمان ملل - که در اختیار خودشان بود- و چه مستقلاً، این تحریم‌ها را تحمیل کردند. این‌ها مربوط به بیگانگان بود، که مستقیماً آن‌ها دخالت داشتند. تهدیدهایی هم بود که زمینه‌های داخلی داشت؛ اگرچه دشمن هم می‌توانست از آن‌ها استفاده کند؛ مثل مسئله‌ی قومیت‌ها در کشور.	انواع تحریم؛ مستقیم (مستقلاً) و غیرمستقیم به کمک سازمان ملل	اقدامات سخت علیه اقتصاد کشور	تحریم مستقیم و غیرمستقیم
- (۱۳۷۶/۰۹/۱۸) بیانات در مراسم گشایش هشتمین اجلاس سران کشورهای اسلامی برادران! بیایید ما برای آیندگان، میراثی از این افتخارآمیزتر به ارث بگذاریم. در بررسی عوامل بیرونی وضع کنونی، من ته‌اجم جبهه	کشورهای مستکبر مجموعه‌های بزرگ انسانی	تهدید منابع	دست اندازی به ثروت کشور

		یعنی ملت‌ها و دولت‌ها و کشورها را با سیطره‌ای قلدرانه و تحقیرآمیز، به سود خود زیر فشار و استثمار می‌گذارد؛ در کار آن‌ها دخالت و به ثروت آن‌ها دست‌اندازی می‌کند؛ به دولت‌ها زور می‌گوید و به ملت‌ها ستم می‌ورزد و به فرهنگ‌ها و سنت‌های آنان، اهانت روا می‌دارد. مثال‌های بارز آن را استعمار کهن و سپس استعمار نو و اخیراً تهاجم همه‌جانبه سیاسی و اقتصادی و تبلیغاتی و حتی نظامی، از سوی استعمارگران دیروز و وارثان آن‌ها، در برابر چشم ملت‌های ما نهاده و طعم تلخ آن را به ایشان چشاند است.	
سوءاستفاده از وضع نامساعد اقتصادی کشور	توطئه علیه اقتصاد کشور	سوءاستفاده دشمن از وضع نامساعد اقتصادی در کشور یک تهدید است	استکبار را، از همه مؤثرتر می‌یابم. در فرهنگ ما، استکبار به آن مجموعه قدرتی گفته می‌شود که با تکیه بر توانایی‌های سیاسی و نظامی و علمی و اقتصادی خود و با الهام از نگرش تبعیض‌آمیز به نوع بشر، مجموعه‌های بزرگ انسانی یعنی ملت‌ها و دولت‌ها و کشورها را با سیطره‌ای قلدرانه و تحقیرآمیز، به سود خود زیر فشار و استثمار می‌گذارد؛ در کار آن‌ها دخالت و به ثروت آن‌ها دست‌اندازی می‌کند؛ به دولت‌ها زور می‌گوید و به ملت‌ها ستم می‌ورزد و به فرهنگ‌ها و سنت‌های آنان، اهانت روا می‌دارد. مثال‌های بارز آن را استعمار کهن و سپس استعمار نو و اخیراً تهاجم همه‌جانبه سیاسی و اقتصادی و تبلیغاتی و حتی نظامی، از سوی استعمارگران دیروز و وارثان آن‌ها، در برابر چشم ملت‌های ما نهاده و طعم تلخ آن را به ایشان چشاند است. – (۱۳۸۰/۰۴/۱۰) بیانات در دیدار گروهی از اصناف آرامش و استقرار سیاسی در کشور برقرار است؛ ذخایر ارزی کشور بحمدلله معتناست؛ نیروی کار به قدر نیاز کشور وجود دارد و مسئولان کشور تجربه‌های فراوانی دارند؛ چون انواع و اقسام روش‌های مختلف اقتصادی را به‌صورت آزمون و خطا در این چند سال تجربه کرده‌اند. اگر مجموعه‌ای از مسئولان، از این‌گونه امکانات یک دولت استفاده نکنند، جفا کرده است. از طرف دیگر وضع نامساعد اقتصادی می‌تواند برای کشور یک تهدید جدی محسوب شود و دشمن از این استفاده می‌کند.

و ...

ایجاد اخلاص اقتصادی	قدرت‌های برتر اقتصادی	دشمن برای ضربه زدن به اقدام به محاصره اقتصادی، کارشکنی در دادوستد می‌نماید.	– (۱۳۷۱/۰۱/۰۷) بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران آن‌ها در نشریاتشان، اوضاع اقتصادی ما را ناامیدکننده وانمود می‌کنند؛ در حالی که چنین نیست و امیدوارکننده است. آن‌ها نمی‌خواهند مردم این امیدواری را احساس کنند. قصدشان این است که مردم را دل‌مرده کنند و میان آن‌ها و دستگاه و دولت و مسئولین و خدمتگزاران، فاصله بیندازند. دشمنی‌های استکبار با ما، این‌هاست. امروز آمریکا می‌داند اگر این کشور را مورد تهاجم نظامی قرار دهد، خودش ضرر می‌کند؛ چنان‌که سال‌های متمادی، رژیم صدام را پشتیبانی کرد و خودش زیان دید.
---------------------	-----------------------	---	--

			آمریکا می‌داند که امروز هرگونه تهاجم نظامی علیه جمهوری اسلامی و این ملت، به ضررش تمام خواهد شد. این را به‌خوبی می‌فهمد. لذا ضربه‌ای که می‌خواهد بزند، از راه‌های دیگر است. البته محاصره‌ی اقتصادی می‌کند، خباثت‌های دیگر می‌کند، کارشکنی در امر تجارت و دادوستد می‌کند و تبلیغات سوء هم می‌کند. تبلیغات می‌کند که وضع کشور، وخیم و خراب است؛ دیگر کاری نمی‌شود کرد و در مملکت، آزادی نیست! یک عده آدم‌های مزدور بیچاره‌ی قلم به دست، که واقعاً حالشان ترحم‌انگیز است، به اروپا و آمریکا رفتند و جیره‌خوار دولت‌های بیگانه و دشمن شدند. آن‌ها در نشریات خارج کشور، حرف‌هایی علیه جمهوری اسلامی عنوان می‌کنند؛ اما واقعیات، غیر از این‌هاست. حقیقت این است که بحمدالله، اسلام در این کشور رشد کرده است. ملت به رشد رسیده و دارای توان روزافزون می‌باشد.
-لطمه زدن به رشد اقتصادی -لطمه زدن به اشتغال -مختل کردن رفاه ملی	تهدید شاخص‌های ملی اقتصاد	هدف دشمن ضربه زدن به رشد ملی، اشتغال، رفاه ملی است.	- (۱۳۹۱/۰۵/۰۳) بیانات در دیدار کارگزاران نظام ما چند سال پیش «اقتصاد مقاومتی» را مطرح کردیم. همه‌ی کسانی که ناظر مسائل گوناگون بودند، می‌توانستند حدس بزنند که هدف دشمن، فشار اقتصادی بر کشور است. معلوم بود و طراحی‌ها نشان می‌داد که این‌ها می‌خواهند بر روی اقتصاد کشور متمرکز شوند. اقتصاد کشور ما برای آن‌ها نقطه مهمی است. هدف دشمن این بود که بر روی اقتصاد متمرکز شود، به رشد ملی لطمه بزند، به اشتغال لطمه بزند، طبعاً رفاه ملی دچار اختلال و خطر شود، مردم دچار مشکل شوند، دلزده بشوند، از نظام اسلامی جدا شوند؛ هدف فشار اقتصادی دشمن این است و این محسوس بود؛ این را انسان می‌توانست مشاهده کند.

جدول شماره ۲: تحلیل کمی تهدیدهای اقتصادی آمریکا و متحدانش علیه ج.ا.ا در بیانات مقام معظم رهبری

مؤلفه	شاخص	فراوانی	درصد فراوانی
اقدامات سخت علیه اقتصاد کشور	تحریم اقتصادی (مستقیم و غیرمستقیم)	۲۵	۷/۴۸٪
	صدور قطعنامه علیه اقتصاد کشور	۳	۰/۸۹٪
	نفروختن تجهیزات، ابزارها و قطعات مورد نیاز کشور	۳	۰/۸۹٪

تهدید	تهدیدهای شاخص ملی	تهدید منابع	تحويل ندادن وسایلی که در زمان طاعوت آنها خریداری شده و پول آنها به طور کامل پرداخته شده	۳	۰/۸۹٪
			ایجاد مشکلاتی در حوزه پول	۵	۱/۴۹٪
			ایجاد اختلال اقتصادی	۱۱	۳/۲۹٪
			وضع قوانینی ضد اقتصاد کشور	۷	۲/۰۹٪
			محاصره اقتصادی	۱۲	۳/۵۹٪
			حمله نظامی به مراکز اقتصادی کشور	۲	۰/۵۹٪
			ایجاد مشکلاتی برای تهیه مواد اولیه و ضروری مورد نیاز کشور	۲	۰/۵۹٪
			ایجاد مشکلاتی برای فروش نفت	۳	۰/۸۹٪
			غارت منابع کشور	۱۲۴	۳۷/۱۲٪
تهدید	تهدیدهای شاخص ملی	قدرت های برتر اقتصادی	سیطره بر مراکز اقتصادی و منابع مالی خاورمیانه	۱۵	۴/۴۹٪
			دست اندازی به ثروت کشور	۱۱	۳/۲۹٪
			لطمه زدن به رشد اقتصادی	۱	۰/۴۹٪
			لطمه زدن به اشتغال	۱	۰/۴۹٪
			مختل کردن رفاه ملی	۱	۰/۲۹٪
			کاهش قیمت نفت و در نتیجه کاهش درآمدهای نفتی	۸	۲/۳۹٪
			وابستگی اقتصادی	۲۳	۲/۳۹٪
			بدحسابی و سخت گیری دولتهایی که با ما رابطه اقتصادی داشته اند	۱	۰/۲۹٪
			اوضاع نابسامان اقتصادی جهان	۱	۰/۲۹٪
توطئه علیه کشور	اقتصاد کشور		دخالت در مجامع جهانی برای فشار بر اقتصاد کشور	۳	۰/۸۹٪
			کارشکنی در امر تجارت و دادوستد (صادرات و واردات)	۲	۰/۵۹٪
			نفوذ اقتصادی	۴۰	۱۱/۹۷٪
			سوء استفاده دشمن از نقاط ضعف کشور در		۰/۵۹٪

تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی داخلی	۲	
بازیچه کردن کشور در مسائل اقتصادی	۱	٪۰/۲۹
سوءاستفاده دشمن از اسراف، اشرافی‌گری و غرور داخلی	۳	٪۰/۸۹
تهاجم به افرادی که در داخل کشور با فساد اقتصادی مبارزه می‌کنند	۱	٪۰/۲۹
تلاش برای ایجاد عقب‌ماندگی اقتصادی در کشور	۶	٪۰/۷۹
سوءاستفاده از حضور نداشتن ملت در صحنه اقتصادی و در نتیجه تصاحب فضای اقتصادی	۱	٪۰/۲۹
سوءاستفاده از فساد اقتصادی احتمالی موجود در کشور	۲	٪۰/۵۹
سوءاستفاده اقتصادی دشمن از مجادلات سیاسی	۱	٪۰/۲۹
سوءاستفاده دشمن از وضع نامساعد اقتصادی	۱	٪۰/۲۹
سوءاستفاده اقتصادی از غفلت‌ها، کوتاهی‌ها، تنبلی‌ها و بدعمل کردن‌های خودمان	۱	٪۰/۲۹
تز (رنامه) خاورمیانه جدید	۱	٪۰/۲۹
زهرپراکنی، لجن‌پراکنی و تبلیغات سوء دشمن علیه اقتصاد کشور	۷	٪۰/۲۰۹
جمع	۳۳۴	٪۱۰۰

نتیجه‌گیری

در این پژوهش تلاش گردید مؤلفه‌ها و شاخص‌های تهدیدات اقتصادی آمریکا و متحدانش از منظر مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} بررسی گردد. روش بررسی تحلیل محتوا بود که در انتها مؤلفه‌های اقدامات سخت علیه اقتصاد کشور، توطئه علیه اقتصاد کشور، تهدید منابع، قدرت‌های برتر اقتصادی و تهدید شاخص‌های ملی اقتصاد به‌عنوان مؤلفه‌های تهدیدات اقتصادی از منظر مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} شناسایی گردیدند. در ادامه شاخص‌های تحریم اقتصادی (مستقیم و غیرمستقیم)، صدور قطعنامه علیه اقتصاد کشور، نفروختن تجهیزات، ابزارها و قطعات مورد نیاز کشور، تحویل ندادن وسایلی که در زمان طغوت از آن‌ها خریداری شده و پول آن‌ها به‌طور کامل پرداخته شده، ایجاد مشکلاتی در حوزه پول، ایجاد اختلال اقتصادی، وضع قوانینی ضد اقتصاد کشور، محاصره اقتصادی، حمله نظامی به مراکز اقتصادی کشور،

ایجاد مشکلاتی برای تهیه مواد اولیه و ضروری مورد نیاز کشور، ایجاد مشکلاتی برای فروش نفت، سیطره بر مراکز اقتصادی و منابع مالی خاورمیانه، غارت منابع کشور، دست‌اندازی به ثروت کشور، لطمه زدن به رشد اقتصادی، لطمه زدن به اشتغال، مختل کردن رفاه ملی، کاهش قیمت نفت و در نتیجه کاهش درآمدهای نفتی، وابستگی اقتصادی، بدحسابی و سخت‌گیری دولت‌هایی که با ما رابطه اقتصادی داشته‌اند، اوضاع نابسامان اقتصادی جهان، دخالت در مجامع جهانی برای فشار بر اقتصاد کشور، کارشکنی در امر تجارت و دادوستد (صادرات و واردات)، نفوذ اقتصادی، سوءاستفاده دشمن از نقاط ضعف کشور در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی داخلی، بازیچه کردن کشور در مسائل اقتصادی، سوءاستفاده دشمن از اسراف، اشرافی‌گری و غرور داخلی، تهاجم به افرادی که در داخل کشور با فساد اقتصادی مبارزه می‌کنند، تلاش برای ایجاد عقب‌ماندگی اقتصادی در کشور، سوءاستفاده از حضور نداشتن ملت در صحنه اقتصادی و در نتیجه تصاحب فضای اقتصادی، سوءاستفاده از فساد اقتصادی احتمالی موجود در کشور، سوءاستفاده اقتصادی دشمن از مجادلات سیاسی داخلی، سوءاستفاده دشمن از وضع نامساعد اقتصادی کشور، سوءاستفاده اقتصادی از غفلت‌ها، کوتاهی‌ها، تبلی‌ها و بد عمل کردن‌های خودمان، تز خاورمیانه جدید و زهرپراکنی، لجن‌پراکنی و تبلیغات سوء دشمن علیه اقتصاد کشور از بیانات معظم‌له احصاء گردیدند. در انتها باتوجه به اینکه شاخص‌های غارت منابع کشور، نفوذ اقتصادی، تحریم اقتصادی و وابستگی اقتصادی در بیانات مقام معظم رهبری به ترتیب بیشترین توجه را به خود اختصاص داده‌اند، از این‌رو پیشنهاد می‌شود این تهدیدات به‌منظور تبیین بیشتر، توسط سایر محققین بررسی و واکاوی گردند و راه‌کارهایی با هدف خنثی نمودن این تهدیدات ارائه گردد.

منابع

۱. امام خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۵). پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری (www.leader.ir/langs).
۲. افتخاری و نهازی، اصغرو غلامحسین. (۱۳۹۰). «امنیت عمومی در اندیشه و بیانات مقام معظم رهبری»، *فصلنامه دانش اجتماعی*، سال دوازدهم، شمار دوم.
۳. افتخاری، اصغر. (۱۳۸۱). *مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی*، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۴. افتخاری، اصغر. (۱۳۸۵). *کالبدشکافی تهدیدات*، تهران، مرکز مطالعات دفاعی و امنیت ملی.
۵. پرند، سعید؛ بیگدلو، مهدی. (۱۳۹۳). *براندازی نرم*، تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی.
۶. تاجیک، محمدرضا. (۱۳۸۱). *مقدمه‌ای بر استراتژی‌های امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*، تهران، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری.
۷. حبیب پورگنابی، کرم؛ صفری شالی، رضا. (۱۳۹۴). *راهنمای جامع کاربرد spss در تحقیقات پیمایشی (تحلیل داده‌های کمی)*، تهران: نشر لویه و نشر متفکران.
۸. حدادی، مهدی. (۱۳۸۹). *تحریم‌های بین‌المللی، ابزار سیاست ملی یا ضمانت اجرایی بین‌المللی*، *فصلنامه اندیشه‌ی حقوقی*، س ۱، ش ۳.
۹. حسین‌زاده، اسماعیل. (۱۳۸۹). *اقتصاد سیاسی نظامی‌گری آمریکا*، تهران، نشر نی.
۱۰. حیدری، محمدرضا؛ درخشان، مرتضی. (۱۳۹۴). تحلیل و اولویت‌بندی مؤلفه‌های دفاع اقتصادی در شرایط تهدید اقتصادی، *فصلنامه آفاق امنیت*، ش ۲۹.
۱۱. راجردی، ویمر؛ آردومینیک، جوزف. (۱۳۸۴). *تحقیق در رسانه‌های جمعی*، ترجمه کاوس سید امامی، تهران، سروش و مرکز تحقیقات مطالعاتی و سنجش برنامه‌ای.
۱۲. رفیع، حسین. (۱۳۸۶). *سلاح اقتصادی در روابط بین‌الملل (خاورمیانه و تحریم نفت)*، تهران، نشر مذاکره.
۱۳. رویمر، جان ای. (۱۹۴۵). *برابری فرصت*، ترجمه محمد خضری (۱۳۸۴). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۴. زهرانی، مصطفی. (۱۳۷۶). *تحریم اقتصادی از نظر تا عمل*، *مجله سیاست خارجی*، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، س ۱۱، ش ۱.

۱۵. سمیعی نسب، مصطفی (۱۳۹۳)، دیپلماسی اقتصادی، راهبرد مقابله با تحریم‌های اقتصادی در منظومه اقتصاد مقاومتی، *فصلنامه آفاق امنیت*، سال ۷، ش ۲۵.
۱۶. سمیعی نسب، مصطفی و همکاران. (۱۳۹۲). *بررسی اقتصاد مقاومتی با استناد به منابع اسلامی (اصول، اهداف، راهبردها و سیاست‌ها)*، کمیسیون مطالعات اسلامی دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۱۷. سمیعی نسب، مصطفی؛ اسلامی، زهرا. (۱۳۹۳). رویکرد جهادی در منظومه گزاره‌های دینی، *مجموعه مقالات همایش اقتصاد مقاومتی از منظر دین*، تهران: نشر کتابدار.
۱۸. طغیانی، مهدی؛ درخشان، مرتضی. (۱۳۹۳). تحلیل عوامل تأثیرگذاری تحریم‌های اقتصادی بر ایران و راهکارهای مقابله با آن، *فصلنامه راهبرد*، ش ۷۳.
۱۹. ظریف، محمدجواد؛ میرزایی، سعید. (۱۳۷۶). تحریم‌های یک جانبه آمریکا علیه ایران، *مجله سیاست خارجی*، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ش ۱، س ۱۱.
۲۰. مرادیان، محسن. (۱۳۸۸). *تهدید و امنیت (تعاریف و مفاهیم)*، تهران، مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی.
۲۱. مرادیان، محسن. (۱۳۸۹). *مبانی نظری امنیت*، تهران، انتشارات دانشکده علوم و فنون فارابی.
۲۲. نعمتی، یعقوب؛ نعمتی، لیلا. (۱۳۹۳). شناخت ماهیت تحریم اقتصادی با نگاهی به تحریم‌های یک جانبه آمریکا علیه ایران در دوران جنگ تحمیلی، *پژوهشنامه دفاع مقدس*، سال سوم، ش ۱۱.
23. Briguglio, Lino [et al]. (2006). Conceptualizing and Measuring Economic Resilience [Journal] // *university of Malta*.
24. Cordesman, Anthony h. (2014). Iran, Sanctions, Energy, Arm Control and Regime Change, *A Report of the Crisis Burke Chair in Strategy*.
25. <http://www.gallup.com>.